

Топчій В. В.,
кандидат юридичних наук, прокурор
Прокуратури Київської області

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ РОЗУМІННІ ТА ЗНАЧЕННІ

FEATURES INSTITUTE OF INTELLECTUAL PROPERTY IN CRIMINAL-LEGAL CONCEPTS AND VALUE

У статті автором досліджено кримінальну відповідальність за порушення авторських та суміжних прав. У статті проаналізовано кримінальну протиправність цих злочинних діянь, які тісно пов'язані із суспільною небезпечністю та є суб'єктивним проявом реальної небезпечності діяння для суспільних відносин, що склалися у сфері інтелектуальної власності та її законодавчого оцінювання. Також досліджено окремі кримінологічні аспекти криміналізації зазначених злочинів. Специфічною рисою об'єктів прав інтелектуальної власності є те, що вони не мають матеріальної форми (на відміну від речей як об'єктів права власності). Економічна цінність об'єктів прав інтелектуальної власності не залежить від матеріального носія, на якому вони розташовані. Матеріальний носій є способом передавання ідей, думок, висновків автора об'єкта іншим особам.

Ключові слова: інститут інтелектуальної власності, авторські права, інтелектуальна власність, об'єкти авторського права, суміжні права, кримінальна відповідальність

В статье автором исследовано уголовную ответственность за нарушение авторских и смежных прав. В статье проанализирована уголовная противоправность данных преступных деяний, которые тесно связаны с общественной опасностью и являются субъективным проявлением реальной опасности деяния для общественных отношений, сложившихся в сфере интеллектуальной собственности и ее законодательного оценивания. Также исследованы отдельные криминалогические аспекты криминализации указанных преступлений. Специфической чертой объектов прав интеллектуальной собственности является то, что они не имеют материальной формы (в отличие от вещей как объектов права собственности). Экономическая ценность объектов прав интеллектуальной собственности не зависит от материального носителя, на котором они расположены. Материальный носитель является способом передачи идей, мыслей, выводов автора объекта другим лицам.

Ключевые слова: институт интеллектуальной собственности, авторские права, интеллектуальная собственность, объекты авторского права, смежных правах, уголовная ответственность

In the article the author investigates criminal responsibility for violation of copyright and related rights. The article analyzes the criminal misconduct of criminal acts, which are closely related to social danger and are a subjective manifestation of the real danger of an act for public relations in the field of intellectual property and its legal assessment. Also examined are some criminological aspects of the criminalization of these crimes. The specific feature of the objects of intellectual property rights is that they do not have a material form (as opposed to things as objects of property rights). The economic value of objects of intellectual property rights does not depend on the material carrier on which they are located. The material carrier is a way of transferring the ideas, thoughts, conclusions of the author of the object to other persons.

Key words: intellectual property institute, copyrights, intellectual property, copyright objects, related rights, criminal liability

Стаття 54 Конституції України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Основний закон України не випадково виділяє серед прав і законних інтересів у сфері інтелектуальної діяльності майнові та немайнові. Адже в процесі літературної і художньої, наукової і технічної творчості виникають якісно нові знання, об'єкти матеріального та духовного світу, що мають свою вартість. Тому не дарма Цивільний кодекс України у ст. 177 визначає результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію як об'єкти цивільних прав. Соціальна сутність правового інституту інтелектуальної власності полягає в тому, що норми цього інституту здійснюють охоронну функцію як щодо майнових, так і щодо немайнових прав, які виникають у авторів літературних і художніх творів, виконавців, винахідників тощо. Отже, з одного боку, інститут інтелектуальної власності присвячено охороні прав на об'єкти літературної, наукової, художньої та технічної творчості, з іншого – регулю-

ванню правового статусу таких об'єктів у суспільному виробництві. Специфічною рисою об'єктів прав інтелектуальної власності є те, що вони не мають матеріальної форми (на відміну від речей як об'єктів права власності). Економічна цінність об'єктів прав інтелектуальної власності не залежить від матеріального носія, на якому вони розташовані. Матеріальний носій є способом передавання ідей, думок, висновків автора об'єкта іншим особам. Зазначений статус об'єктів прав інтелектуальної власності робить їх дуже вразливими для недобросовісного, без згоди власника прав на об'єкти, копіювання, тиражування і розповсюдження. Ці дії є порушенням передбачених законом прав інтелектуальної власності. Так, особу, винну в такому порушенні, має бути притягнуто до відповідальності. Чинне українське законодавство передбачає такі види відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності: цивільну, адміністративну та кримінальну. Водночас слід зазначити, що кримінальна відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності є найсуворішим, хоч ефективним заходом для гарантування законності в цій сфері. Для України, в якій поняття

«правовий інститут інтелектуальної власності» є порівняно новим явищем, ситуація є ще більш небезпечною, адже населення нашої країни зараз має недостатній рівень правової культури, що виявляється і в рівні поваги до чужої власності [1].

Слід зазначити, що С.М. Клейменова досліджувала авторські правовідносини як форму реалізації правомочностей суб'єктів авторського права. Дослідниця визначила суть авторського права в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. Виявлено причини неможливості застосування правової категорії «інтелектуальна власність» до авторських прав і обґрунтовано доцільність використання категорії «виключні права» [2]. Із позиції економіки різноманітні аспекти інтелектуальної власності розглядає Т.В. Павленко, визначивши зміст поняття «економічний механізм управління інтелектуальною власністю підприємства» й уточнивши визначення категорії «інтелектуальна власність» як системи економікоправових відносин власності щодо результатів творчої діяльності працівників [3]. А.В. Єременко розглянув інтелектуальну власність у глобальній торговій системі. Автор висвітлив процеси інтернаціоналізації прав інтелектуальної власності, етапи створення сучасної міжнародної системи регулювання, пов'язаних із торгівлею прав інтелектуальної власності. Розкрито роль інтелектуальної власності у формуванні мікро- та макrorівневих конкурентних переваг суб'єктів міжнародної економічної діяльності [4]. Ще один дослідник проблем інтелектуальної власності М.Ю. Потоцький провів загальнотеоретичне дослідження правового регулювання інтелектуальної власності в Україні та навів пропозиції з урахуванням особливостей національної законотворчої діяльності в цій сфері щодо вдосконалення таких концептуальних дефініцій основних і суміжних правових понять і категорій: «інтелектуальна власність», «загальносоціальне право інтелектуальної власності», «суб'єктивне право інтелектуальної власності», «зміст суб'єктивного права інтелектуальної власності», «здійснення суб'єктивного права інтелектуальної власності», «межі здійснення суб'єктивного права інтелектуальної власності», «використання прав на об'єкти права інтелектуальної власності», «використання об'єктів права інтелектуальної власності», «розрахунок майновими правами інтелектуальної власності» [5]. У контексті дослідження треба також звернути увагу на роботу Г.В. Довгань, у якій автор комплексно розглянув історію права інтелектуальної власності та законодавства про інтелектуальну власність в Україні. На підставі результатів проведеного дослідження обґрунтовано висновок про історичну зумовленість становлення цього права в Україні та наступність його розвитку [6]. Необхідно визнати, що проблема відповідальності за злочини, які посягають на інтелектуальну власність, належить до малорозроблених у теорії кримінального права. На монографічному рівні досліджували переважно цивільно-правові й адміністративні аспекти вказаної проблеми. Питання ж кримінальної відповідальності за злочини,

що посягають на інтелектуальну власність, розглядалися в найзагальнішому вигляді в окремих параграфах монографій, у науковій періодиці, коментарях до кримінального закону, навчальних посібниках тощо. Натомість на особливу увагу в контексті нашого дослідження заслуговують дисертаційні дослідження у сфері кримінального права, що стосуються інтелектуальної власності. Із-поміж комплексних наукових досліджень, що стосуються проблематики охорони інтелектуальної власності, треба звернути увагу на дисертацію А.С. Нерсисян, у якій автор розглянув питання кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності в контексті основних соціальних та правових чинників, які впливають на стан кримінально-правової охорони цих прав. Автор зосередив увагу на процесах становлення та розвитку законодавства, завдяки якому здійснювалась кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності у Російській імперії, СРСР та незалежній Україні, а також розглянув норми Угоди про торговельні аспекти цих прав, які є базовими для основних вимог до кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності. На підставі результатів дослідження різноманітних концепцій щодо загального об'єкта злочину дисертант навів визначення родового об'єкта злочинів проти прав інтелектуальної власності, а також безпосереднього об'єкта кожного з цих злочинів [7]. Ще один науковець П.С. Берзін розглянув проблеми кримінально-правового аналізу незаконного використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг та розкрив зміст ознак складів цього злочину. На підставі аналізу об'єктів права інтелектуальної власності, зазначених у Цивільному та Господарському кодексах України, автор визначив об'єкт цього злочину, його місце в системі злочинів, що посягають на право інтелектуальної власності. У кримінально-правовому аспекті П.С. Берзін визначив зміст понять «незаконне використання», «знак для товарів і послуг», «торговельна марка», «фірмове найменування», «комерційне найменування», «кваліфіковане зазначення походження товару», Lviv Polytechnic National University Institutional Repository <http://ena.lp.edu.ua> 287 «злочини, що посягають на право інтелектуальної власності», «матеріальна шкода». Доволі цікавим видається його дослідження змісту термінологічного звороту «службовою особою з використанням службового становища щодо підлеглої особи» [8]. На особливу увагу заслуговує праця В.Б. Харченка, в якій учений дослідив перспективи розвитку та гармонізації з європейським законодавством кримінально-правової охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні. Дослідник також звертає увагу на соціальну зумовленість криміналізації порушень прав на об'єкти інтелектуальної власності, пропонує й обґрунтовує авторське розуміння системи таких злочинів, висвітлює історичний досвід кримінально-правової охорони зазначених прав. Зважаючи на бланкетний характер диспозицій відповідних норм КК України, В.Б. Харченко розглядає найбільш дискусійні питання врахування положень цивільного

законодавства України. На основі узагальнення наукової літератури проведених анкетувань та аналізу судової практики вчений досліджує криміногенні детермінанти злочинів у сфері інтелектуальної власності, а також визначені правові та неправові засоби протидії вказаним посяганням. Заслужує на особливу увагу і підтримку висновок науковця, зроблений з урахуванням положень і тенденцій розвитку інституту прав інтелектуальної власності, відповідного зарубіжного досвіду щодо впорядкування системи та змісту відповідних кримінально-правових норм, зокрема створення самостійного розділу Особливої частини КК України «Злочини у сфері інтелектуальної власності» [9]. Цікавим і змістовним є дослідження В.Д. Гулкевича, у дисертації якого досліджено питання кримінально-правової охорони авторського права та суміжних прав [9]. У цій дисертації автор дослідив проблемні аспекти кримінально-правової охорони авторського права і суміжних прав. Проаналізовано зміст кримінально-правових понять, які використані у чинній редакції ст. 176 КК України. Учений довів, що чинна редакція ст. 176 КК України передбачає кримінальну відповідальність за порушення тільки майнових прав автора, виконавця, виробника фонограми, відеограми, організації мовлення, якими заподіяно вказаним особам матеріальну шкоду в значному, великому або особливо великому розмірах, а також обґрунтовує, що під матеріальною шкодою потрібно розуміти вартість порушеного майнового права суб'єкта авторського права та суміжних прав [10].

Проблеми охорони інтелектуальної власності сьогодні вийшли у світ на перший план і стали вже не просто юридичними або комерційними питаннями. Зважаючи на всеосяжну інтелектуалізацію сучасної світової економіки, вони дедалі більше стають політичною проблемою, пов'язаною з економічною безпекою та вимагають стратегічних підходів до вирішення.

За даними ФБР, останнім часом у США, Західній Європі, Австралії, Японії та в країнах СНД спостерігається зростання рівня злочинних актів щодо інформаційних систем, що є погрозою як окремим організаціям та установам, так й економіці кожної країни та суспільства в цілому.

Нові інформаційні технології все ширше впроваджуються в практику правоохоронних органів. Так, в органах внутрішніх справ України функціонує значна кількість автоматизованих систем оперативно-розшукового і профілактичного призначення, де обробляються величезні масиви інформації, зокрема таємної чи призначеної для службового користування. Тому проблема захисту інформації, що зберігається та обробляється в комп'ютерних системах ОВС від несанкціонованого доступу, її підробки, проникнення комп'ютерних вірусів і т. ін., сьогодні є особливо актуальною.

Крім того, сьогодні глобальні інформаційні мережі, зокрема «INTERNET», стрімко криміналізуються. Вони не тільки стають своєрідним довідником злочинців, але й нерідко слугують оригінальним

місцем «сходок» злочинців. Тому проблема боротьби зі злочинністю у сфері використання нових інформаційних технологій сьогодні набуває особливої гостроти та актуальності.

Проблема захисту інформації в комп'ютерних системах набула актуальності в нашій країні та за кордоном близько 30 років тому. Останнім часом у світі спостерігається швидке зростання злочинності у сфері використання комп'ютерної техніки. Такий вид злочинних проявів отримав у літературі назву «комп'ютерні злочини».

Найчастіше метою такого виду злочинів є вигода. Останнім часом ці злочини вчиняються також за політичними мотивами (шпіонаж, тероризм), через дослідницький інтерес (студенти, професіонали-програмісти), хуліганські мотиви та з метою помсти.

Особи, які вчиняють злочини в галузі комп'ютерних технологій, можуть бути поділені на п'ять категорій.

Перша категорія осіб – це порушники правил користування ЕОМ. До них належить несанкціоноване використання комп'ютерів, розповсюдження вірусів і т. д.

Наступна категорія осіб – це так звані «хакери» (одержимі програмісти). Це найбільш технічно підготовлені особи, які, вчиняючи злочини, часто не переслідують при цьому прямих матеріальних вигод. Для них має значення самоствердження, помста за образу, бажання пожартувати і т. д.

Близькою до розглянутої вище групи є ще одна, що вміщує осіб, які страждають від нового виду психічних захворювань – інформаційних хвороб (комп'ютерних фобій). Слід зазначити, що за наявності таких фактів у процесі розкриття та розслідування злочину призначається судово-психіатрична експертиза на предмет установлення осудності злочинця в момент скоєння ним злочинних дій. Злочинні дії цієї групи осіб пов'язані з фізичним знищенням або пошкодженням засобів комп'ютерної техніки без наявності злочинного умислу з частковою чи повною втратою контролю над своїми діями.

На більш високому соціальному щаблі знаходяться так звані «респектабельні» злочинці: бухгалтери, скарбники, адвокати, віце-президенти компаній і т. д. Для них властивим є незаконне використання комп'ютера з метою моделювання передбачених злочинів, комп'ютерний шантаж конкурентів, фальсифікація та містифікація інформації і т. д. Мета таких злочинних дій – отримання матеріальної вигоди чи покриття інших злочинних дій,

Вища категорія – це особи, які займаються комп'ютерним шпигунством. Це підготовлені спеціалісти-професіонали, ціллю яких є отримання важливих стратегічних даних про супротивника в економічній, політичній, технічній та інших галузях.

Потерпілою стороною від злочинів цього виду, як правило, є юридична особа. Це пояснюється тим, що процес комп'ютеризації широко охоплює юридичних осіб (різноманітні організації, установи), а також (меншою мірою) фізичних.

Виділяють три основні групи потерпілих від таких злочинів:

- 1) власники комп'ютерної системи (складають близько 79% від усіх потерпілих);
- 2) клієнти, які користуються послугами (13%);
- 3) інші особи (8%).

Слід зазначити, що потерпіла сторона першої групи, як правило, неохоче повідомляє (якщо робить це взагалі) в правоохоронні органи про факт учинення злочину. Це є одним із головних факторів, яким можна пояснити високий рівень латентності цих злочинів.

Практика свідчить, що зареєстровані комп'ютерні злочини виявляються так:

- 1) у результаті регулярних перевірок доступу до даних службами інформаційної безпеки (31%);
- 2) за допомогою агентурної роботи, а також під час проведення оперативних заходів із перевірки заяв громадян (28%);
- 3) випадково (19%);
- 4) під час проведення бухгалтерських ревізій (13%);
- 5) під час розслідування інших видів злочинів (10%).

Стосовно злочинів, що вчиняються в галузі комп'ютерних технологій, найбільший інтерес виявляють сліди, що вказують на те, яким чином злочинець потрапив та зник із місця події, подолав перешкоди, використав своє службове становище, виконав поставлену злочинну мету, які знання, навички та фізичні зусилля використав, спробував приховати сліди своїх дій. Суттєвими є також сліди, що свідчать про характер зв'язку злочинця з предметом злочинного посягання тощо.

У багатьох країнах щодо комп'ютерних програм застосовуються закони щодо захисту авторських прав (у деяких країнах – закон щодо захисту інтелектуальної власності). Однак, ураховуючи реальне положення у сфері комп'ютерної злочинності, коли основою бізнесу є програмне забезпечення, крадіжки комп'ютерних програм досягають міжнародних пропорцій, особливу значимість набувають розробки нового законодавства на базі закону про захист авторських прав як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Так, у Великобританії діє Закон про зловживання комп'ютерною технікою від 1990 року, в Австралії – Закон про комп'ютери Національного законодавства, у Німеччині – ст. 202 а Кримінального кодексу, у Польщі – ст. 270 Кримінального кодексу і т. д.

Слід зазначити, що, наприклад, у США вже є більше ніж 300 законодавчих актів, що регулюють захист комп'ютерної інформації [11].

Слід також указати на суспільне значення власності як об'єкта кримінально-правової охорони, що відбивається в ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України 2001 р., де вказано найважливіші соціальні цінності, правове забезпечення охорони яких становить завдання, яке виконує цей Кодекс. Серед таких цінностей на другому місці після прав і свобод людини та громадянина законодавець указує власність. Це підкреслює державне ставлення до неї як важливого для людини, суспільства й держави соціального, економічного і правового блага. Крім того, з тексту зазначеного положення випливає, що власність є складником загального об'єкта кримінально-правової охорони [12].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності. Дисертація. URL: <https://mydisser.com/ua/catalog/view/6/348/3353.html> (дата звернення 01.12.2018)
2. Клейменова С.М. Авторські правовідносини як форма реалізації правомочностей суб'єктів авторського права: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03; НАН України; Інститут держави і права імені В.М. Корецького. Київ, 2004. 20 с.
3. Павленко Т.В. Економічний механізм управління інтелектуальною власністю на підприємствах радіоелектронної промисловості: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04; Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». Київ, 2009. 20 с.
4. Єременко А.В. Інтелектуальна власність в глобальній торговій системі: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. Київ, 2006. 19 с.
5. Потоцький М.Ю. Правове регулювання інтелектуальної власності в Україні: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2009. 20 с.
6. Довгань Г.В. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2009. 16 с.
7. Нерсесян А.С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності: автореф. дис. ... канд. наук: 12.00.08; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2008. 19 с.
8. Берзін П.С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України: монографія. Київ, 2005. 316 с.
9. Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні: монографія. Харків, ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. 480 с.
10. Романюк І. Інтелектуальна власність: кримінально-правові аспекти дослідження. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/41823/2/2017n876_Romanyuk_I-Intellectual_property_284-289.pdf (дата звернення 01.12.2018)/
11. Проблеми захисту інтелектуальної власності та інформації. Інформаційно-аналітична діяльність. URL: http://megalib.com.ua/content/2021_58Problemi_zahisty_intelektualnoi_vlasnosti_ta_informacii.html (дата звернення 01.12.2018)/
12. Власність як об'єкт кримінально-правової охорони. URL: <http://referat-ok.com.ua/pravo/vlasnist-yak-objekt-kriminalno-pravovoji-ohoroni> (дата звернення 01.12.2018)/